

SOCIĀLĀ UN NODARBINĀTĪBAS POLITIKA: VISPĀRĒJIE PRINCIPI

Eiropas integrācija gadu gaitā ir izraisījusi būtisku sociālo attīstību. Jaunākais piemērs tam ir Eiropas sociālo tiesību pīlāra proklamācija, kurā atkārtoti apliecināta ES apņemšanās nodrošināt labākus dzīves un darba apstākļus visā Eiropā.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. pants un Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 9., 10., 19., 45.–48., 145.–150. un 151.–161. pants.

MĒRĶI

ES un dalībvalstu kopīgais mērķis sociālajā un nodarbinātības jomā, kā noteikts LESD 151. pantā, ir nodarbinātības veicināšana, dzīves un darba apstākļu uzlabošana, atbilstīga sociālā aizsardzība, darba devēju un darba ņēmēju dialogs un cilvēkresursu attīstība, lai pastāvīgi uzturētu augstu nodarbinātības līmeni un nepieļautu sociālo atstumtību.

SASNIEGUMI

A. No Romas līguma līdz Māstrihtas līgumam

Lai darba ņēmēji un viņu ģimenes varētu pilnībā izmantot tiesības pārvietoties un brīvi meklēt darbu visā kopējā tirgū, jau ar Romas līgumu tika noteikts, ka nepieciešama dalībvalstu sociālā nodrošinājuma sistēmu saskaņošana. Tas noteica principu, ka vīrieši un sievietes saņem vienādu darba samaksu, ko Tiesa atzina par tieši piemērojamu, un paredzēja Eiropas Sociālā fonda (ESF) izveidi ([2.3.2.](#)).

Bažas par Eiropas strukturālajām nelīdzsvarotībām un nevienmērīgo izaugsmi vēlāk sekmēja proaktīvākas sociālās politikas īstenošanu Kopienas līmenī. Padome 1974. gadā apstiprināja pirmo sociālās rīcības programmu.

Ar Vienoto Eiropas aktu (VEA) tika ieviesti noteikumi, kas paredzēja saskaņot veselības un drošības apstākļus darbā. Padome, rīkojoties ar kvalificētu balsu vairākumu un sadarbībā ar Parlamentu, pieņēma vairākas direktīvas, ar ko nosaka prasību minimumu šajā jomā. Ar Vienoto Eiropas aktu tika arī radīta iespēja sociālajiem partneriem rīkot sarunas par darba koplīgumiem Eiropas mērogā, kā arī tika izstrādāta Kopienas ekonomiskās un sociālās kohēzijas politika.

Pieauga vienprātība par nepieciešamību pievērst lielāku uzmanību sociālajiem faktoriem saistībā ar iekšējā tirgus izveides pabeigšanu. Pēc ilgām debatēm 1989. gada decembra Strasbūras samitā valstu un valdību vadītāji, kas pārstāvēja 11 dalībvalstis, atturoties Apvienotajai Karalistei, pieņēma Kopienas Hartu par darba ņēmēju sociālajām pamattiesībām (Sociālo hartu).

B. No Amsterdamas līguma līdz Lisabonas līgumam

Šī neērtā situācija saistībā ar divkāršo juridisko pamatu, ko bija radījis AK izņēmuma statuss, beidzās līdz ar Amsterdamas līguma parakstīšanu, kad visas dalībvalstis, tostarp Apvienotā Karaliste (pēc izmaiņām valdībā), vienojās par to, ka Nolīgumu par sociālo politiku iestrādās EK līguma tekstā ar dažām nelielām izmaiņām (LESD 151.–161. pants). Koplēmuma procedūra 153. pantā aizstāja sadarbības procedūru un tika paplašināta, attiecinot to arī uz noteikumiem par Eiropas Sociālo fondu ([2.3.2.](#)), darba ņēmēju brīvu pārvietošanos un Kopienas migrējošo darba ņēmēju sociālo nodrošinājumu ([2.3.4.](#)). Jaunais 19. pants Eiropas Kopienai deva iespēju “paredzēt attiecīgus pasākumus, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ”. Pamatojoties uz to, drīz tika pieņemtas divas direktīvas – Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, un Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju.

Amsterdamas līgums ES mērķos iekļāva arī augsta nodarbinātības līmeņa veicināšanu un noteica EK pienākumu atbalstīt un papildināt dalībvalstu pasākumus šajā jomā, lai sekmētu to sadarbību un izstrādātu saskaņotu stratēģiju, proti, Eiropas nodarbinātības stratēģiju (ENS) (LESD 145.–150. pants), kuras pamatā ir atvērtā koordinācijas metode (AKM) ([2.3.3.](#)).

Turklāt 2000. gadā Nicas samitā tika pieņemta ES Pamattiesību harta, ko izstrādāja īpaši sasaukts konvents. Tika izveidota Sociālās aizsardzības komiteja (LESD 160. pants), kuras uzdevums bija veicināt dalībvalstu un Komisijas sadarbību sociālās aizsardzības politikas jomā, taču visi priekšlikumi paplašināt koplēmuma procedūru tika noraidīti.

Ņemot vērā 2005. gada Lisabonas stratēģijas termiņa vidusposma pārskatīšanu, saistībā ar ENS pieņemtās nodarbinātības vadlīnijas tika iekļautas integrētajās vadlīnijās izaugsmei un nodarbinātībai.

Lai papildinātu Lisabonas stratēģijas pārskatīšanu, 2005. gadā tika pieņemta atjaunināta sociālā programma 2006.–2010. gadam. Lai sniegtu atbalstu darba ņēmējiem, kas atlaisti no darba mainīgo globālās tirdzniecības modeļu izraisītās darbvietu samazināšanas dēļ, 2007. gadā tika izveidots Eiropas Globalizācijas pielāgošanās fonds (EGF) ([2.3.2.](#)).

Lisabonas līgums, kas tika parakstīts 2007. gadā, ļāva panākt turpmāku progresu, nostiprinot Eiropas integrācijas sociālo dimensiju. Līgumā par Eiropas Savienību tagad ir uzsvērti ES sociālie mērķi, tostarp pilnīga nodarbinātība un paaudžu solidaritāte (3. pants). Līguma 6. pantā ir atzīts, ka Pamattiesību hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā Līgumiem. Hartā ir atzītas tā dēvētās “solidaritātes tiesības”, piemēram, darba

ņēmēju tiesības uz informāciju un konsultācijām, kā arī tiesības uz kolektīvām sarunām, tiesības uz godīgiem un taisnīgiem darba apstākļiem, kā arī uz sociālo nodrošinājumu un sociālo palīdzību. LESD tika ieviesta horizontāla sociālā klauzula, kas paredz, ka ES, nosakot un īstenojot savu pārējo politiku un darbības, ir jāievēro iepriekš minētie sociālie mērķi (9. pants).

C. Attīstība kopš Lisabonas līguma

Ņemot vērā finanšu un ekonomikas krīzi, 2010. gadā tika pieņemta Stratēģija "Eiropa 2020", kur par vienu no prioritārajām jomām ir izvirzīta iekļaujoša izaugsme – tādas ekonomikas veicināšana, kurā ir augsts nodarbinātības līmenis un kura nodrošina sociālo un teritoriālo kohēziju. Stratēģijā ir izvirzīti arī pieci pamatmērķi, tai skaitā nozīmīgs sociālais mērķis (līdz 2020. gadam novērst nabadzības risku 20 miljoniem cilvēku), un atjaunināta apņemšanās nodarbinātības jomā (mērķis panākt 75 % nodarbinātības līmeni vecuma grupā no 20 līdz 64 gadiem). Lai palīdzētu sasniegt šos mērķus, tika izveidotas septiņas pamatiniciatīvas. Tās ietver pamatiniciatīvas "Jaunu prasmju un darbvietu programma", kuras galvenais mērķis ir pārveidot elastdrošības politiku, "Jaunatne kustībā", kas paredzēta mobilitātes palielināšanai un izglītības un apmācības uzlabošanai, un "Eiropas platforma cīņai pret nabadzību un sociālo atstumtību" (2.3.9.). Šo iniciatīvu sasniegumi tiek uzraudzīti ES ekonomikas pārvaldības ikgadējā ciklā – Eiropas pusgadā. Reaģējot uz pieaugošo nabadzības līmeni, 2014. gadā izveidoja Eiropas atbalsta fondu vistrūcīgākajām personām (FEAD). Tas nodrošina pārtiku un pamata materiālo palīdzību kopā ar sociālās integrācijas pasākumiem.

Komisija 2017. gada aprīlī nāca klajā ar paziņojumu par Eiropas sociālo tiesību pīlāru (ESTP), kurā izklāstīti 20 galvenie principi un tiesības, kas balsta atjauninātu konverģences procesu virzībā uz labākiem dzīves un darba apstākļiem. Tie ir iedalīti trijās kategorijās: i) vienādas iespējas un piekļuve darba tirgum, ii) taisnīgi darba apstākļi un iii) sociālā aizsardzība un iekļaušana. Sociālo jautājumu samītā Gēteborgā 2017. gada novembrī Parlaments, Padome un Komisija uzsvēra savu kopīgo apņemšanos, pieņemot kopīgu proklamāciju par Eiropas sociālo tiesību pīlāru. Ar šī pīlāra īstenošanu ir saistītas vairākas leģislatīvas un neleģislatīvas iniciatīvas, piemēram, tādās jomās kā darba ņēmēju tiesības uz informāciju un konsultācijām, piekļuve sociālajai aizsardzībai un darba un privātās dzīves līdzsvars. Sociālo pīlāru papildina "sociālo rezultātu pārskats" panāktā progresa uzraudzīšanai (2.3.9.), kā arī jauna pieeja sociālo prioritāšu integrēšanai visās politikas jomās, piemēram, Investīciju plānā Eiropai un Enerģētikas savienībā. Turklāt Komisija ierosināja izveidot Eiropas Darba iestādi (EDI), un Parlaments un Padome 2019. gada februārī panāca provizorisku vienošanos par to.

Komisija 2017. gada decembrī ierosināja direktīvu par pārrēdzamiem un paredzamiem darba apstākļiem. Tā mērķis ir nodrošināt jaunu tiesību pamatkopumu darba ņēmējiem, ko definē kā fiziskas personas, kuras noteiktu laikposmu sniedz pakalpojumus citai personai vai tās vadībā, par to saņemot atlīdzību. Līdztekus citiem pasākumiem tas paredz nodrošināt darba ņēmējiem tiesības saņemt konkrētāku informāciju par būtiskiem darba aspektiem, ierobežot pārbaudes laika ilgumu pēc darba uzsākšanas, ar ekskluzivitātes klauzulu aizliegumu palielināt iespējas meklēt papildu darbu, iepriekš paziņot par standartstundām un sniegt bezmaksas obligāto apmācību. Parlaments un

Padome panāca provizorisku vienošanos par direktīvu, un Parlaments to pieņēma 2019. gada aprīlī, bet tagad tā gaida Padomes apstiprinājumu.

Turklāt 2018. gada martā Komisija sagatavoja priekšlikumu Padomes ieteikumam par darba ņēmēju un pašnodarbināto piekļuvi sociālajai aizsardzībai. Tā mērķis ir novērst formālās seguma nepilnības, nodrošinot, ka darba ņēmēji un pašnodarbinātie, kas strādā salīdzināmos apstākļos, var būt attiecīgo sociālā nodrošinājuma sistēmu dalībnieki. Turklāt viens no tās ieteikumiem ir atvieglot sociālā nodrošinājuma tiesību nodošanu no vienas darbvietas uz nākamo.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Lai gan Parlamenta loma ilgu laiku bija saistīta vienīgi ar konsultatīvām un uzraudzības funkcijām, tas vienmēr ir aktīvi piedalījies ES rīcības izstrādē nodarbinātības un sociālās politikas jomā. Kopš Eiropas integrācijas agrīnajiem posmiem Parlaments ir bieži prasījis īstenot aktīvāku sociālo politiku, lai atspoguļotu ES pieaugošo nozīmīgumu ekonomikas jomā, un ir atbalstījis Komisijas dažādos priekšlikumus saistībā ar šiem jautājumiem. Parlaments bija ciešāk iesaistīts Amsterdama līguma sagatavošanā nekā iepriekšējās Līgumu pārskatīšanas reizēs, un daži šajā procesā ieviestie svarīgie jauninājumi izriet no tā ieteikumiem, piemēram, par sociālā nolīguma iekļaušanu un Līguma papildināšanu ar nodaļu par nodarbinātību.

Lisabonas stratēģijas izstrādes laikā Parlaments pauda stingru nostāju par nodarbinātības un sociālo apsvērumu nozīmi to izaugsmes stratēģiju izstrādē, kuras jāīsteno ES un dalībvalstu līmenī. Parlaments uzsvēra, ka Lisabonas stratēģijas galvenajam aspektam ir jābūt augsta līmeņa sociālajai aizsardzībai un ir nepieņemami, ka cilvēki dzīvo nabadzībā vai sociālā atstumtībā. Tas pauda arī viedokli, ka Lisabonas stratēģijā nav noteikti pietiekami saistoši mērķi sociālajā jomā, un aicināja dalībvalstis rūpīgi uzraudzīt, kāda ir to reformu ietekme uz nodarbinātību un sociālo jomu, kuras tiek īstenotas kā stratēģijas “Eiropa 2020” daļa. Saistībā ar to vienā no vēstījumiem, ko Parlaments pauda debatēs par ekonomikas krīzi, bija stingra prasība ES apņemties saglabāt Eiropas sociālos modeļus un spēcīgu Eiropu sociālajā jomā.

Tā kā stratēģijas “Eiropa 2020” pamatmērķus uzrauga un īsteno Eiropas pusgada procesā, Parlaments ir vairākkārt uzstājies, ka nodarbinātības un sociālie mērķi ir efektīvāk jāiekļauj Eiropas pusgadā, cita starpā padarot saistošus sociālos rādītājus un paplašinot to piemērošanas jomu, lai iekļautu, piemēram, arī bērnu nabadzību un pienācīgus darba apstākļus.

Visbeidzot, Parlaments ir kritizējis tādus pasākumus kā ekonomikas korekciju programmas, kas tiek īstenotas ārpus pārvalstiska regulējuma. Parlaments 2014. gada martā norādīja, ka valstīs ar nopietnām finansiālajām grūtībām makroekonomikas korekciju programmu izstrādes un īstenošanas politiskais process būtu jāvada tikai patiesi demokrātiskām institūcijām.

Pieņemot lēmumus par ES budžeta finanšu resursu izmantošanu, Parlaments ir apliecinājis savu uzticību sociālajām vērtībām. Parlamentam izdevās panākt, ka pašreizējā 2014.–2020. gada plānošanas periodā Eiropas Sociālais fonds ([2.3.2.](https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lv)), kas ir Eiropas galvenais instruments cīņā pret bezdarbu un sociālo atstumtību, nodrošinās

23,1 % no kopējā ES kohēzijas finansējuma un ka 20 % no katras dalībvalsts ESF piešķiruma būs jāizlieto sociālās iekļaušanas pasākumiem.

Parlaments 2016. gada 25. februāra rezolūcijā par Eiropas ekonomikas politikas koordinēšanas pusgadu aicināja Komisiju un dalībvalstis rīkoties, lai palielinātu ES sociālo konvergenci. Tas arī aicināja Komisiju definēt un kvantificēt sociālā taisnīguma jēdzienu. Līdzīgs aicinājums tika pausts 2017. gada 15. februāra rezolūcijā.

Parlaments 2017. gada 19. janvārī pieņēma rezolūciju par Eiropas sociālo tiesību pīlāru. Vienlaikus pilnībā atbalstot Komisijas iniciatīvu šajā jomā, rezolūcijā tika uzsvērts, cik svarīgi ir nodrošināt pamattiesības visiem, un sociālie partneri un Komisija tika aicināti sadarboties, lai iesniegtu priekšlikumu pamatdirektīvai par pienācīgiem darba apstākļiem.

Stefan Schulz
04/2019

